

УДК 930.1: 94 (477)

Богдан Гринюка

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ТА МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА СТАРЧУКА: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

У статті проаналізовано історіографічний огляд праць, присвячених науково-педагогічній та мистецтвознавчій діяльності І. Старчука.

Ключові слова: Іван Старчук, історіографія, Львівський університет імені Яна Казимира, античне мистецтво, археологія, Пліснесько.

У сучасній українській історіографії відсутнє наукове дослідження, спеціально присвячене науково-педагогічній та мистецтвознавчій діяльності І. Старчука (1894–1950 рр.), що становить актуальність дослідження. Відсутність праць у радянський період пояснюється як не зацікавленням до української біографістики з боку радянської наукової думки, так і відсутністю суспільного запиту під час довготривалого тоталітарного панування комуністичної влади в Україні. Тому, на сьогоднішній день важливим є висвітлення історіографічних праць, які присвячені багатогранній діяльності І. Старчука та розкривають його внесок у дослідження античного мистецтва, українського мистецтвознавства, педагогіки, історії України та археології.

Проведений аналіз історіографії праць, що стосується обраної теми, дає підстави умовно поділити її на чотири групи за хронологічно-тематичним принципом: до першої групи відносимо публікації польських дослідників; друга – представлена працями української діаспори; третя – дослідженнями радянських науковців, а четверта – працями сучасних українських дослідників (початок 90-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

Перша група представлена публікаціями польських дослідників й характеризується незначним інформативним обсягом про діяльність ученого. Одним із перших, хто узагальнено висвітлив науковий доробок І. Старчука був Е. Конік, який особисто знав науковця. У некролозі польського журналу “Archeologia. 1950–1951”, дослідник коротко висвітлив біографічні дані про ученого та подав його основні наукові праці з античного мистецтва й археології [34, s. 165]. Також важливе значення має стаття Б. Ткачової, яка проаналізувала колекцію античної скульптури з античного кабінету палацу Вілянів (поблизу м. Варшави у Польщі). Автор, на основі архівних матеріалів та колекцій замку, зробила аналіз пам’яток мистецтва, опираючись на окремі праці І. Старчука про античні скульптури Польщі [36, s. 471–479].

Цікавим також є дослідження М. Мушинської, яка подала каталог описаних пам’яток античного мистецтва зі збірок Польщі, у яких проаналізувала античні бюсти портретів та провела їх аналогії з іншими відомими скульптурами Європи. Автор вказувала, що “Biust Młodzieńca” з палацу Вілянів, раніше описували І. Старчук, Б. Ткачова та Т. Мікоцький [35, s. 99]. Таким чином, зважаючи на значний внесок І. Старчука у дослідження античної доби він і досі залишається маловідомим польським науковцем.

До наступної групи віднесено праці, опубліковані у середині ХХ – на початку ХХІ ст. українцями в еміграції. Особливість цих матеріалів полягає в тому, що вони написані безпосередніми очевидцями життєвого та творчого шляху І. Старчука. Одним із сучасників ученого був Я. Пастернак, який проживав за кордоном й продовжував публікувати статті у науково-популярних виданнях

української діаспори. У 1961 р. він видав монографію “Археологія України. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами” [16]. У тексті праці дослідник згадував І. Старчука серед співробітників ІА АН УРСР, а також відзначав його внесок у дослідження оборонних споруд Плісеська [16, с. 524, 658].

Важливими серед закордонних видань є праці О. Домбровського, який розглядав розвиток історії української науки в діаспорі та частково охопив діяльність Львівського університету ім. Я. Казимира [10, с. 74–84]. Поряд з цим дослідженням, цікавою є стаття “Іван Старчук – видатний клясичний археолог” [11, с. 229–233], при написанні якої О. Домбровський використав спогади дочки ученого Оксани Старчук. У ній він подав біографічні дані, перелік праць та внесок І. Старчука у розвиток мистецтвознавства, археології та античного мистецтва [11, с. 229–233]. Підсумовуючи, відзначимо, що характерною рисою досліджень української діаспори є об’єктивна оцінка творчого доробку та внеску І. Старчука у вивчення української археології і мистецтвознавства, незважаючи на недоступність значного масиву архівних джерел.

Третя група історіографічних праць представлена матеріалами радянських науковців. У 50–90-ті рр. ХХ ст. в СРСР спеціального дослідження про життєвий шлях та доробок І. Старчука не було опубліковано. Більш детально археологічну діяльність ученого висвітлено в статті М. Кучери “Древній Плісеськ” [13, с. 3–56]. У ній автор розкрив історію дослідження, топографію, житлові й оборонні споруди на території дитинця Плісеська, де при описі жител використав матеріали І. Старчука. Зауважимо, що М. Кучера подав топографічний план городища із нанесеним на ньому валів та курганного могильника, однак не вказав, що раніше у 1946 р. ситуаційний план Плісеська склав І. Старчук [13, с. 13]. Натомість інший дослідник, П. Раппопорт, висвітлював історію дослідження, географічне розташування городища та значну увагу приділив датуванню керамічного комплексу, використавши матеріали І. Старчука при визначенні хронології Плісеська [18, с. 92–96]. Таким чином, у радянській історичній науці особу І. Старчука розглядали переважно в контексті археологічної діяльності. Натомість про його внесок у дослідження античного та українського мистецтва не згадувалося. Також поза увагою радянських істориків була інформація про участь І. Старчука в легіоні УСС.

До четвертої групи належать праці українських учених, опубліковані у роки незалежності України. У цей період першим спеціальним дослідженням, присвяченим висвітленню життєвого та наукового шляху І. Старчука є стаття М. Филипчука. Так, у праці “Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука” [24, с. 97–103] (1993 р.) він узагальнено розглянув життєвий та творчий шлях ученого. Особливу увагу автор приділив навчанню та аналізу його праць у галузі античного мистецтва, українського мистецтвознавства, педагогіки, етнографії та археології [24, с. 97–103]. У цей же час він опублікував наступну статтю, у якій проаналізував археологічну працю ученого на Плісеському городищі [25, с. 26–27].

11 травня 1994 р. виповнилося 100 років з дня народження І. Старчука. До цієї дати в приміщенні конференц-зали Музею етнографії і художнього промислу (Львів, пр. Свободи, 15) відбувся ювілейний вечір, присвячений “100-річчю з дня народження видатного українського вченого, археолога і мистця Івана Старчука (1894–1950 рр.)”. На ньому були присутні Л. Крушельницька, О. Кобів, М. Филипчук, О. Кізлик, Л. Волошин, Р. Яців, Р. Іваничук та О. Старчук, які читали доповіді про життєвий і творчий шлях та внесок ученого в розвиток українського мистецтвознавства, археології та античного мистецтва [29].

Пізніше, після ювілейного вечора, Р. Яців опублікував невелику публікацію ““Працюй і молись...” до 100-річчя від дня народження ученого і митця Івана

Старчука (1894–1950)” [31, с. 3]. У дослідженні узагальнено висвітлено біографічні дані та акцентовано увагу на аналізі мистецького доробку ученого під час Першої світової війни та у міжвоєнний період. Важливо те, що автор вперше опублікував рисунок І. Старчука “Автопортрет”, виконаний під час служби в легіоні УСС [31, с. 3].

Детальний аналіз сучасної української історіографії дає підстави здійснити її поділ на дві підгрупи: мистецтвознавчі та археологічні. До першої підгрупи віднесено праці, у яких висвітлено діяльність чи згадується доробок І. Старчука в античному мистецтві та українському мистецтвознавстві. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує стаття О. Купчинського “Античне мистецтво у дослідженнях Івана Старчука (листи до вченого і відгуки на його праці)” [12, с. 555–601]. Дослідження базувалося на неопублікованих матеріалах та працях ученого в галузі античного мистецтва та українського мистецтвознавства, які детально розкривають життєвий та творчий шлях І. Старчука з архіву дочки ученого О. Старчук* [12, с. 555–601].

Ще одним ґрунтовним дослідженням у галузі українського мистецтвознавства є праці Л. Волошин, присвячені висвітленню ролі мистецької школи О. Новаківського в культурному житті міжвоєнного Львова, яка згадала внесок І. Старчука [4, с. 58]. Наступна її праця “Мистецька школа Олекси Новаківського у Львові. До 75-ліття заснування”, присвячена проблемам становлення та діяльності школи О. Новаківського [5]. Поряд з цим, Л. Волошин подала каталог мистецьких творів, що експонувалися в 1998 р. у Національному музеї у Львові на ювілейній виставці до 75-ліття заснування мистецької школи. Серед експонатів виставки були художні твори І. Старчука: “Успіння”, “На узліссі біля с. Пилипи”, “Пейзаж з копицями” [5, с. 59] та графічні – “Дівчина з Горонди”, “Хата в Горонді на Угорщині”, “Автопортрет” та ін. [5, с. 70–71].

Важливе значення для визначення місця І. Старчука в українському мистецтвознавстві становить доробок Р. Яціва. Так, у праці “Українські мистецькі виставки у Львові (1919–1939): довідник; антологія мистецько-критичної думки” [33] (2011 р.) він висвітлив інформацію про виставки українських митців, які проводилися у Львові упродовж 1919–1939 рр. та опублікував статті І. Старчука, присвячені огляду художніх виставок, які проводили українські мистецькі організації [33, с. 184–187].

У наступній монографії Р. Яціва “Українське мистецтво ХХ ст.: ідеї, явище, персоналії: збірник статей” [32] (2006 р.), окремим підрозділом розглянуто життєвий і творчий шлях та особливості мистецького доробку І. Старчука. Загалом праця носить порівняльно-аналітичний характер й стосується проблеми українського мистецтвознавства.

Цікавою є стаття О. Семчишин-Гузнер, присвячена постаті Андрея Шептицького – мецената українського мистецтва. Автор вказала, що серед митців, які листувалися з митрополитом та просили допомоги у фінансуванні чи виділенні стипендій були М. Гаврилко, Т. Копистинський, Ю. Буцманюк, О. Новаківський, М. Сосенко, І. Старчук та ін. [19, с. 232–237]. Таким чином, історіографічні праці мистецтвознавчого спрямування доволі об’єктивно висвітлюють доробок І. Старчука в українському та античному мистецтвознавстві. Наукова цінність цих досліджень полягає у тому, що вони є першими спеціальними працями, в яких висвітлено творчий шлях ученого.

Другу підгрупу історіографічних джерел становлять праці з археології. Серед сучасних українських науковців у вивченні археологічної праці І. Старчука є ґрунтовні дослідження М. Филипчука. У статтях він висвітлив підсумки археологічних розкопок на Пліснеському городищі. Власне у написанні статей

* На сьогодні матеріали І. Старчука зберігаються в її чоловіка Ю. Тузяка у Львові.

він опирався на матеріали та “Звіти” і “Щоденники” І. Старчука [26, с. 68–135; 28, с. 3–21].

Значний конкретно-історичний матеріал містить його монографія “Слов’янські поселення VIII–X ст. в українському Прикарпатті” [27], написана у 2012 р., яка становить важливе наукове значення у вивченні археології та історії України. У роботі М. Филипчук об’єктивно висвітлив топографію пам’яток райковецької культури, геодезично-топографічний метод дослідження та дослідив формування культурного шару на короткотривалих і довготривалих поселеннях. Серед численної джерельної бази він використав матеріали І. Старчука – “Звіти” і польову документацію з розкопок Пліснеська. Позитивним аспектом монографії є те, що у ній автор подав зарисовки розкопів та план городища з детальними позначеннями зафіксованих артефактів й об’єктів [27].

Результатом цілеспрямованої та копіткої наукової роботи стали дослідження О. Ситника, який проаналізував вивчення археології у Львівському університеті та Львівському відділі ІА АН УРСР [21, с. 254–286; 22, с. 11–45]. Проблема розвитку археології у Львові призвела до написання монографії “Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ століття” [20] (2012 р.). У ній О. Ситник висвітлив історію археологічної науки першої половини ХХ ст. та діяльність окремих особистостей Львова. Зокрема, постать І. Старчука подав як фахівця з античного мистецтва та слов’яно-руської археології [20].

Важливим дослідженням, у якому питанню археологічної спадщини ученого присвячено основну частину є стаття Г. Филипчук, яка проаналізувала польову документацію та музейні матеріали І. Старчука з розкопок Пліснеська 1946 р. [23, с. 21–38].

Цікавою є колективна стаття В. Ляски, О. Мінейко та Г. Вітвіцької, присвячена опису та типології керамічних плиток з розкопок Галича у 1938 та 1947 рр. Автори особливу увагу зосередили на семантиці зображень й висунули гіпотезу, що у 1947 р. І. Старчук міг проводити розвідкові роботи на пам’ятці [14, с. 169–181]. На жаль, жодних документальних даних про це немає та й у цей час учений проводив дослідження Пліснеського городища. Таким чином, більшість українських науковців розглядали археологічну працю І. Старчука у Пліснеську, а менше уваги звертали на його роль у вивченні Галича.

У цей самий час в українській науковій періодиці з’являються статті, присвячені розвитку науки у Львівському університеті, у яких згадується доробок І. Старчука упродовж 1930–1950 рр. Так, О. Бандровський розглянув процес становлення й викладання історії стародавнього світу на кафедрі історії стародавнього світу та археології, а пізніше історії стародавнього світу і середніх віків. Серед науковців приділив увагу аналізу науково-педагогічної діяльності І. Вейцківського, І. Старчука, Ю. Гроссмана, основним напрямком досліджень яких була антична історія [2, с. 115–121].

Цікавим є дослідження А. Баукової, яка розглянула процес становлення та вивчення античної археології у Львівському університеті. У статті вона розкрила викладацьку діяльність І. Старчука у Львівському університеті в міжвоєнний період та його внесок у вивчення античної доби [3, с. 123–138].

Науково-організаційна діяльність ученого, як одного з організаторів та завідувача археологічного музею Львівського університету, знаходить відображення у працях Р. Чайки [30, с. 62], Т. Миляна [15, с. 221–226] та Я. Погоральського [17, с. 321–325]. У статтях вказані автори висвітлили історію виникнення та розвитку музею археології університету та наголосили на призначенні ученого на посаду його завідувача.

Низка згадок про громадську й мистецьку діяльність І. Старчука під час Першої світової війни у складі легіону УСС та “пресовій квартирі” вміщено в

праці “А ми тую стрілецьку славу збережемо...” [1], у якій узагальнено подано автобіографічні дані та життєвий шлях ученого [1, с. 307].

Певний внесок у вивчення досліджуваної проблеми належить автору праці, який на основі широкої джерельної бази – архівних матеріалів та музейних експонатів детально висвітлив науково-педагогічну та мистецтвознавчу діяльність ученого [6, с. 114–130; 7, с. 470–484; 8, с. 65–75; 9, с. 137–145].

Отже, аналіз історіографії праць про науково-педагогічну та мистецтвознавчу діяльність І. Старчука вказує, що досліджувана нами проблема не знайшла цілісного наукового висвітлення. Незважаючи на окремі статті, у яких епізодично висвітлюються певні аспекти доробку ученого, більшість авторів зосереджували увагу на висвітленні окремих фактів з життя І. Старчука, зокрема його внесок у вивчення античного мистецтва, мистецтвознавства, педагогіки та археології. Таким чином, багатогранна діяльність ученого у працях польських дослідників, української діаспори, радянських та сучасних українських науковців свідчить про інтерес до його постаті та діяльності.

Список використаних джерел

1. *А ми тую стрілецьку славу збережемо...* / [Авт. Я. Полатайчук. Ред. Г. Гуменюк]. – Коломия, 1999. – Т. 1. – 414 с.
2. *Бандровський О.* Вивчення історії Стародавнього світу у Львівському університеті / *О. Бандровський* // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 115–121.
3. *Баукова А.* Антична археологія у Львівському університеті / *А. Баукова* // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2014. – Вип. 50. – С. 123–138.
4. *Волошин Л.* Мистецька школа Олекси Новаківського у Львові. Бібліографічний словник учнів / *Л. Волошин*. – Львів, 1998. – 63 с.
5. *Волошин Л.* Мистецька школа Олекси Новаківського у Львові. До 75-ліття заснування / *Л. Волошин*. – Львів, 2000. – 78 с.
6. *Гринюка Б.* Викладацька діяльність Івана Старчука (1921–1950 рр.) / *Б. Гринюка* // Вісник Інституту археології. – Львів, 2013. – Вип. 8. – С. 114–130.
7. *Гринюка Б.* Іван Старчук – митець, мистецтвознавець, рецензент і критик / *Б. Гринюка* // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника: збірник наукових праць. – Львів, 2014. – Вип. 6 (22). – С. 470–484.
8. *Гринюка Б.* Наукова діяльність Івана Старчука у Львівському університеті (1939–1950 рр.) / *Б. Гринюка* // Вісник Інституту археології. – Львів, 2014. – Вип. 9. – С. 65–75.
9. *Гринюка Б.* Музейна діяльність Івана Старчука (1930–1950 рр.) / *Б. Гринюка* // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Історичні науки”. – Острогож, 2014. – Вип. 22. – С. 137–145.
10. *Домбровський О.* До питання української історичної школи в діаспорі / *О. Домбровський* // Український історик. – Нью-Йорк, 1974. – № 4 (44). – С. 74–84.
11. *Домбровський О.* Іван Старчук – видатний клясичний археолог / *О. Домбровський* // Український історик. – Нью-Йорк, 2005. – Том 42. – № 2/4. – С. 229–233.
12. *Купчинський О.* Античне мистецтво у дослідженнях Івана Старчука (листи до вченого і відгуки на його праці) / *О. Купчинський* // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. – Львів, 1998. – Том ССХХХХVI. – С. 555–601.
13. *Кучера М.* Древній Пліснеськ / *М. Кучера* // Археологічні пам’ятки УРСР. – Київ, 1962. – Т. XII. – С. 3–56.
14. *Ляска В., Мінейко О., Вітвіцька Г.* Галицькі керамічні плитки з колекції археологічного музею Львівського університету (матеріали до каталогу) / *В. Ляска, О. Мінейко, Г. Вітвіцька* // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2009. – Вип. 12. – С. 169–181.
15. *Милян Т.* Музей археології Львівського університету / *Т. Милян* // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 221–226.
16. *Пастернак Я.* Археологія України. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами / *Я. Пастернак*. – Торонто, 1961. – 702 с.
17. *Погоральський Я.* Археологічний музей Львівського університету – 40 років з часу відновлення діяльності / *Я. Погоральський* // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2007. – Вип. 10. – С. 321–325.
18. *Раппопорт П.* К вопросу о Плеснеске / *П. Раппопорт* // Советская археология. – Москва, 1965. – № 4. – С. 92–96.
19. *Семчишин-Гузнер О.* Діяльність митрополита Андрея Шептицького як мецената в ділянці українського мистецтва / *О. Семчишин-Гузнер* // Скарбниця української культури: збірник наукових праць. – Чернівці, 2007. – Вип. 8. – С. 232–237.
20. *Ситник О.* Археологічна наука у Львові. Перша половина ХХ століття / *О. Ситник*. – Львів-Жешів, 2012. – 365 с.
21. *Ситник О.* Польові дослідження Львівського відділу Інституту археології АН УРСР (1940–1950) / *О. Ситник* // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2007. – Вип. 10. – С. 254–286.
22. *Ситник О.* Постаті

археології Львівського університету у фокусі столітньої історії / О. Ситник // Археологічні дослідження Львівського університету. – Львів, 2005. – Вип. 8. – С. 11–45. 23. *Филипчук Г.* Дослідження І. Старчуком літописного Пліснеська (розкопки 1946 року) / Г. Филипчук // Наукові записки Львівського історичного музею. – Львів, 2014. – Вип. 16. – С. 21–38. 24. *Филипчук М.* Археологічні, мистецтвознавчі та педагогічні студії Івана Старчука / М. Филипчук // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Праці Історично-філософської секції. – Львів, 1993. – Том ССХХV. – С. 97–103. 25. *Филипчук М.* Іван Старчук – дослідник давнього Пліснеська / М. Филипчук // Тези ІІІ Всесвітнього з'їзду бріджан. – Броди, 1993. – С. 26–27. 26. *Филипчук М.* Райковецька культура в українському Прикарпатті: хронологія і періодизація / М. Филипчук // Вісник Інституту археології. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 68–135. 27. *Филипчук М.* Слов'янські поселення VIII–X ст. в українському Прикарпатті / М. Филипчук. – Львів, 2012. – 312 с. 28. *Филипчук М.* Структура Пліснеського археологічного комплексу в слов'янський та давньоруський час / М. Филипчук // Вісник Інституту археології. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 3–21. 29. *Художньо-меморіальний музей Олексі Новаківського у Львові, Запрошення Л. Волошин на відзначення 100-річчя І. Старчука, 1 арк.* 30. *Чайка Р.* Музей археології та кабінет спеціальних історичних дисциплін // Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000). Ювілейна книга / Упорядники О. Вінченченко, О. Целуйко. – Львів, 2000. – С. 62. 31. *Яців Р.* “Працюю і молись...” До 100-річчя від дня народження ученого і митця Івана Старчука (1894–1950) / Р. Яців // Молода Галичина. – Львів, 1994. – 14 червня. – № 68 (6943) – С. 3. 32. *Яців Р.* Українське мистецтво ХХ ст.: ідеї, явище, персоналії: збірник статей / Р. Яців. – Львів, 2006. – 349 с. 33. *Яців Р.* Українські мистецькі виставки у Львові (1919–1939): довідник; антологія мистецько-критичної думки / Р. Яців. – Львів, 2011. – 696 с. 34. *Е. К. Iwan Starczuk (1884–1950) / Е. К. // Archeologia. 1950–1951. – Wrocław, 1953. – Т. 4. – S. 165.* 35. *Muszyńska M.* Antyczne biusty portretowe w zbiorach polskich / М. Muszyńska // Studia i materiał archeologiczne. – Warszawa, 2005. – Tom 12. – S. 89–128. 36. *Tkaczow B.* Lapidarium wilanowskie / В. Tkaczow // Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie. – Warszawa, 1970. – XIV. – S. 471–479.

Богдан Гринюка

**НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ И ИСКУССТВОВЕДЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
ИВАНА СТАРЧУКА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР**

В статье проанализированы историографический обзор трудов, посвященных научно-педагогической и искусствоведческой деятельности И. Старчука.

Ключевые слова: Иван Старчук, историография, Львовский университет имени Яна Казимира, античное искусство, археология, Плиснеско.

Bogdan Grynyuka

**SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL ACTIVITY AND ART OF IVAN STARCHUK:
HISTORIOGRAPHICAL REVIEW**

The article analyzes the historiographical review of works devoted to scientific teaching and art activity I. Starchuk.

Key words: Ivan Starchuk, Historiography, Lviv University of Jan Kazimierz, Ancient art, Archeology, Plisnesko.